

Zorg als nieuw sociaal risico

De achterstand van laaggeschoolde vrouwen op de arbeidsmarkt van naderbij bekeken¹

In vergelijking met andere types van welvaartsstaten kunnen de continentale welvaartsstaten, waartoe ook België behoort, slechts een zwakke prestatie voorleggen op vlak van werkgelegenheid. Dit blijkt in het bijzonder op te gaan voor laaggeschoolde vrouwen, die in vergelijking met hogergeschoolde vrouwen erg lage tewerkstellingscijfers laten optekenen. Een verklaring voor de zwakke arbeidsmarktpositie van laaggeschoolde vrouwen is dan ook meer dan nodig. Deze verklaring kan in de eerste plaats gezocht worden op de arbeidsmarkt zelf, maar bij nader inzien blijkt ook zorg een grote rol te spelen.

Een zwakke arbeidsmarktpositie

Volgens het 'social service trilemma' (Iversen & Wren, 1998) kan de welvaartsstaat niet langer haar drie hoofddoelstellingen gelijktijdig realiseren: werkgelegenheid, inkomensgelijkheid en budgettair evenwicht. Continentale welvaartsstaten bijvoorbeeld, schieten vooral tekort op vlak van tewerkstelling. Met name in de publieke en private dienstensector was de tewerkstellingsgroei onvoldoende, met een structurele ondertewerkstelling en langdurige afhankelijkheid van de sociale zekerheid tot gevolg. Deze problematiek is bijzonder sterk aanwezig bij de groep van laaggeschoolde vrouwen: hun lage arbeidsdeelname is kenmerkend voor zowat alle Europese landen. In een aantal landen is de kloof met hooggeschoolde vrou-

wen wel bijzonder groot. Het gaat voornamelijk om Zuid-Europese landen (Griekenland, Italië en Spanje), maar ook België hoort in dit rijtje thuis. De lage tewerkstellingsgraden van laaggeschoolde vrouwen vertalen zich in hoge werkloosheidscijfers. Zo is in België een op tien van de laagst opgeleide vrouwen werkloos, tegenover slechts 3% van de hoogst opgeleide vrouwen (OECD, 2003b). Daarnaast zijn laaggeschoolde vrouwen ook vaker inactief: gemiddeld (EU-15) is bijna de helft van de laaggeschoolde vrouwen

niet aanwezig op de formele arbeidsmarkt; bij de hooggeschoolde vrouwen is dat slechts 14,2% (Asplund, 2000).

Een poging tot verklaring: een blik op de formele arbeidsmarkt

Deze cijfers vragen om een verklaring. Waarom hebben laaggeschoolde vrouwen zo'n grote achterstand op de arbeidsmarkt? Een literatuuronderzoek leerde dat verklaringen in eerste instantie kunnen gezocht worden op de formele arbeidsmarkt. Meer concreet gaat het om het aantal beschikbare jobs, het optreden van werkloosheids- en inactiviteitsvallen en het soort jobs dat beschikbaar is voor laaggeschoolde vrouwen.

Een eerste verklaring voor de relatief zwakke arbeidsmarktpositie van laaggeschoolde vrouwen ligt in de dalende vraag naar laaggeschoolde arbeid. De komst van de kenniseconomie en de toenemende globalisering worden daarbij vaak als oorzaken aangestipt. Zo daalde in de jaren negentig – voor de meeste OECD-landen een periode van economische groei – de tewerkstellingsgraad van laaggeschoolden met gemiddeld 2,4%, ondanks een toename van de globale tewerkstellingsgraad in deze periode (OECD, 2003a).

Een tweede verklaring moet gezocht worden in het optreden van werkloosheids- en inactiviteitsvallen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. In beide gevallen is er sprake van een gebrek aan financiële prikkels om een transitie te maken van werkloosheid of inactiviteit naar formele tewerkstelling. Deze vallen worden veroorzaakt door een combinatie van lage lonen, relatief genereuze werkloosheidsuitkeringen en een fiscaal regime dat de arbeid van vrouwen met een laag verdienpotentieel ontmoedigt. Om te bepalen welke groepen het meest geconfronteerd worden met werkloosheids- en inactiviteitsvallen, wordt doorgaans de methode van standaard simulatie gebruikt. Onderzoek waarin deze methode wordt toegepast voor België heeft aangetoond dat vooral eenoudergezinnen erg kwetsbaar zijn. Worden ook transities naar deeltijdse tewerkstelling in kaart gebracht, dan krijgen ook thuiswerkende vrouwen met een langdurige werkloze partner te maken met inkomensverlies als zij de overstap maken naar de formele arbeidsmarkt (Cantillon, De Lathouwer & Thirion, 1999). Nederlands onderzoek (de Beer, 1996) wees daarenboven uit dat de kwaliteit van de jobs een belangrijke invloed uitoefent op de bereidheid om een job te aanvaarden. Hoe aantrekkelijker de job, hoe kleiner de financiële prikkel dient te zijn om de job te aanvaarden. Helaas hebben laaggeschoolde vrouwen slechts zelden toegang tot aantrekkelijke jobs die kansen geven tot persoonlijke ontplooiing en sociale participatie (De Lathouwer & Bogaerts, 2002).

Een derde verklaring voor de lage arbeidsmarktparticipatie van laaggeschoolde vrouwen is het soort jobs dat beschikbaar is voor laaggeschoolde vrouwen. Literatuuronderzoek leert dat zij meer dan gemiddeld te maken krijgen met laagbetaald, deeltijds of tijdelijk werk. De cijfers tonen aan dat

laaggeschoolde vrouwen een hoger risico lopen om terecht te komen in laagbetaalde jobs, maar ook minder kansen hebben om een beter betaalde baan te vinden. Als er al sprake is van enige mobiliteit uit laagbetaald werk, dan gaat het vaak om transities naar inactiviteit (Asplund & Person, 2000). Laaggeschoolde vrouwen werken bovendien ook vaker deeltijds dan hooggeschoolde vrouwen (ECHP, 2001; eigen berekeningen). Dit is niet onbelangrijk, aangezien deeltijds werkenden vaak minder gunstige arbeidsvoorwaarden hebben. Zo werken zij vaker in laagbetaalde jobs. Werkgevers investeren ook veel minder in de opleiding van deeltijdse werknemers, wat een negatieve invloed heeft op de promotiekansen van deze werknemers (OECD, 1999). Bovendien staat deeltijds werk niet noodzakelijk garant voor gezinsvriendelijke arbeid: vaak gaat het om flexibele arbeid met onregelmatige uren (Plantega, 1997). Laaggeschoolde vrouwen bevinden zich ook iets vaker in tijdelijke jobs (OECD, 2002). Verder blijkt een lage opleiding de doorstromingskansen naar vast werk negatief te beïnvloeden. Deze vaststelling moet gekoppeld worden aan het feit dat tijdelijk werk vaker laagbetaald of deeltijds werk is, met weinig opleidingsmogelijkheden.

Zorg als verklarende factor

De zwakke arbeidsmarktpositie van laaggeschoolde vrouwen verklaren door in te zoomen op een aantal aspecten van de formele arbeidsmarkt is wellicht een erg eenzijdige aanpak. Een volledig beeld van de barrières die laaggeschoolde vrouwen ervaren ontstaat slechts wanneer ook 'zorg' in rekening wordt gebracht. Zo blijkt gezinsvorming een grotere impact te hebben op de arbeidsmarktpositie van laaggeschoolde moeders (onder andere Cantillon e.a., 2001). Uit de literatuur kunnen drie hypothesen worden afgeleid waarom zorgverantwoordelijkheden een grotere barrière vormen voor de arbeidsdeelname van laaggeschoolde vrouwen: 1) laaggeschoolde vrouwen hebben grotere zorgverantwoordelijkheden waardoor ze vaker thuisblijven, 2) ze hebben minder mogelijkheden om arbeid en zorg te combineren en 3) laaggeschoolde vrouwen hebben andere preferenties ten aanzien van arbeid en zorg.

Hypothese 1: laaggeschoolde vrouwen hebben meer zorgverantwoordelijkheden

De eerste hypothese is gebaseerd op demografische analyses op basis van de Fertility and Family Survey, die uitwijzen dat laaggeschoolde vrouwen gemiddeld een hoger kinderaantal hebben dan hooggeschoolde vrouwen (Beets, 1998).² Deze vaststelling leidde tot de hypothese dat laaggeschoolde vrouwen meer thuis blijven omdat ze meer kinderen hebben. Indien dit klopt, zouden we weinig verschil mogen vinden in de tewerkstellingsgraden van vrouwen met een verschillend kwalificatieniveau maar met een zelfde kinderaantal. De cijfers in tabel 1 wijzen er echter op dat ook bij de groep van vrouwen met twee of meer kinderen, de verschillen tussen hoog- en laaggeschoolde vrouwen aanzienlijk blijven.

Analyses op basis van de Labour Force Survey geven zelfs aan dat bij vrouwen tussen 25 en 39 jaar, het verschil in tewerkstellingsgraad tussen hoog- en laaggeschoolde vrouwen groter wordt naarmate er meer kinderen zijn (Geurts, 2003). Op basis van deze gegevens kunnen we dus stellen dat het feit dat laaggeschoolde vrouwen meer kinderen hebben geen afdoende verklaring biedt voor de te-

werkstellingskloof tussen lager en hoger opgeleide vrouwen.

Hypothese 2: laaggeschoolde vrouwen hebben minder mogelijkheden om arbeid en zorg te combineren

De tweede hypothese stemt meer overeen met wat we uit onderzoek weten. Zo is bekend dat de kosten van kinderopvang veel zwaarder doorwegen voor laaggeschoolde vrouwen, omdat zij doorgaans een lager verdienpotentieel hebben (Lemke e.a., 2000; Connelly, 1992; Kimmel, 1998). Verder toonde tijdsbudgetonderzoek aan dat laaggeschoolde vrouwen minder zeggenschap hebben over hun werktijden en vaker te maken krijgen met onregelmatige uren die niet zijn afgestemd op de openingsuren van kinderdagverblijven (Breedveld, 2000). Tot slot toonde onderzoek (Rhum, 1996) ook aan dat laaggeschoolde vrouwen minder gebruik maken van bestaande zorgverloven. Vaak komen ze omwille van hun grillige loopbanen niet in aanmerking, maar even dikwijls kunnen ze zich geen zorgverlof veroorloven, omdat ze frequenter samenleven met een laagverdienende partner.

Tabel 1.

Tewerkstelling en inactiviteit bij vrouwen (16-64 jaar) met twee of meer kinderen, naar onderwijsniveau (2001).

(%)	Laaggeschoold		Middengespoold		Hooggeschoold	
	Tewerkgesteld	Inactief	Tewerkgesteld	Inactief	Tewerkgesteld	Inactief
België	43,9	50	62,7	34	87	12,4
Frankrijk	48,6	42,1	65,5	31,9	63,4	32,4
Duitsland	48,1	50,3	62,3	33,3	78,6	16,2
Denemarken	50	38	89,9	7,3	97,3	-
Ierland	41,7	54	57,7	38,8	78,7	21,3
Italië	26,6	59,5	57	35	77,9	14,3
Griekenland	36,9	56,4	48,8	45,2	80,7	12,6
Spanje	34,9	53,7	40,8	51,6	66,7	19,8
Portugal	70,2	24,3	79,1	13,4	87,4	11,8
Oostenrijk	61,7	37,2	59,7	36,6	86,7	6,7
Finland	46,2	38,5	61,7	31,7	82,2	16,4
Zweden	57,3	25,3	82	9,5	87,5	8,6
Verenigd Koninkrijk	57,3	42,7	61,1	38,9	75,1	24,9

Bron: European Community Household Panel (ECHP) 2001 (eigen berekeningen).

Hypothese 3: laaggeschoolde vrouwen hebben andere preferenties ten aanzien van arbeid en zorg

De derde hypothese zoomt in op de rol van preferenties. De Vries (1993) toonde ondermeer aan dat laaggeschoolde vrouwen een meer traditionele visie hebben over arbeidsverdeling en ook meer belang hechten aan hun rol als zorgverlener en huishoudster. Bijgevolg zullen zij een moederschapscarrière verkiezen boven een arbeidsmarktcarrière. Het idee dat sommige vrouwen voltijdse zorg verkiezen boven betaald werk vormt in feite de kern van Hakim's werk. Hakim (2000) benadrukt in haar werk sterk de rol van preferenties in de keuzes die vrouwen maken tussen arbeid en zorg. Opmerkelijk hierbij is haar stelling dat preferenties belangrijker determinanten zijn voor de arbeidsmarktpositie van vrouwen dan opleidingsniveau. De uitgesproken verschillen in tewerkstellingsgraden tussen vrouwen met een verschillend onderwijsniveau beschouwt Hakim als het gevolg van zelfselectie: vrouwen die meer interesse tonen in betaald werk, zullen ook meer investeren in opleiding en vorming. Het hoeft wellicht niet te verbazen dat het werk van Hakim zwaar bekritiseerd werd omdat ze in haar analyse geen rekening houdt met de impact van structurele factoren. Toch blijft de stelling dat preferenties in belangrijke mate de keuzes kunnen voorspellen die vrouwen maken tussen werk en gezinsleven zeer uitdagend en kan ze hardnekkige arbeidsongelijkheden tussen hoog- en laaggeschoolde vrouwen helpen verklaren. Op dit ogenblik vormt de rol van preferenties echter vaak het onderwerp van verhitte discussies in de academische wereld, wat veel heeft te maken met de vooralsnog beperkte kennis over de rol van preferenties. Verder onderzoek is dan ook noodzakelijk om meer inzicht te verwerven over de impact van preferenties op arbeidsmarkt- en vruchtbaarheidsgedrag.

Maja Debacker
Centrum voor Sociaal Beleid

Noten

1. Dit artikel is gebaseerd op een paper voorgesteld in Alcalá, Spanje, 2-4/06/2004, in het kader van het Transitional Labour Market Network.
2. Deze bevindingen werden bevestigd door een meer recente analyse van ECHP – data van 2001.

Bibliografie

- Asplund, R. & Person, I. (2000). Low Pay: a Special Affliction of Women. In Gregory, M., Salverda, W., Bazen, S. (Reds.), *Labour Market Inequalities. Problems and Policies of Low Wage employment in International Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Beets, G. (1998). Onderwijs en Geboorte van het Eerste Kind in Europa: FFS Gegevens. *Bevolking en Gezin*, 27 (2), pp. 99-121.
- Breedveld, K. (2000). *Van Arbeidsethos naar Combinatie-Ethos. Maatschappelijke Ontwikkelingen op het Snujvlak van Economie en Cultuur*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Cantillon, B., De Lathouwer, L. & Thirion, A., (1999). Financiële Vallen in de Werkloosheid en de Bijstand. *CSB-Berichten*. January 1999.
- Cantillon, B., Ghysels, J., Mussche, N. & Van Dam, R. (2001). Female Employment Differences, Poverty and Care Provisions. *European Societies*, 3 (4), pp. 447-469.
- Connely, R. (1992). The Effect of Child Care Costs on Married Women's Labor Force Participation. *Review of Economics and Statistics*, 74, pp. 635-642.
- De Beer, P. (1996). *Het Onderste Kwart: Werk en Werkloosheid aan de onderkant van de Arbeidsmarkt*. Den Haag: VUGA.
- De Lathouwer, L. & Bogaerts, K. (2002). De Problematiek van de Werkloosheidsval. *CSB-Berichten*. May 2002.
- De Vries, R.F. (1993). Opleiding en Verschillen in Arbeidsmarktparticipatie en vruchtbaarheidsgedrag bij Vrouwen. *Bevolking en Gezin*, 22 (1), pp. 45-63.
- Geurts, K. (2003). Werk, Gezin of Beide? Verschillen tussen Laag- en Hooggeschoolden. In Steunpunt WAV-SSA, *Jaarboek 2003, De Arbeidsmarkt in Vlaanderen* (pp. 213-221) Antwerpen: Garant.
- Hakim, C. (2000). *Preference Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Iversen T. & Wren, A. (1998). Equality, Employment and Budgetary Restraint. The Trilemma of the Service Economy. *World Politics*, July 1998, pp. 507-546.
- Kimmel, J. (1998). Child Care Costs as a Barrier to Employment for Single and Married Mothers. *The Review of Economics and Statistics*, 2, pp. 287-295.
- Knijns, T. & Kremer, M. (1998). Zorgen in Verzorgingsstaten. *Beleid en Maatschappij*, 25 (4), pp. 210-214.
- Lemke, R., Witte, A., Queralto, M. & Witt, R. (2000). Child Care and the Welfare to Work Transition. *NBER Working Paper n° 7583*. Cambridge: NBER.

- OECD, (1999). Chapter 1: Recent Labour Market Developments and Prospects. Special Focus on the Quality of Part-Time Jobs. *Employment Outlook*. Paris: OECD Publications.
- OECD, (2002). Chapter 3: Taking the Measure of Temporary Employment. *Employment Outlook*. Paris: OECD Publications.
- OECD, (2003a). Chapter 1: More and Better Jobs? Aggregate Performance During the Past Decade. *Employment Outlook*. Paris: OECD Publications.
- OECD (2003b). Statistical Annex. *Employment Outlook*. Paris: OECD Publications.
- Plantega, J. (1997). Deeltijd Arbeid: tussen Integratie en Segmentatie. In Faber, G. & Schippers, J. (1997). *Flexibilisering van de Arbeid*, Bussum: Dick Coutinho.
- Rhum, L.J. (1996). The Economic Consequences of Parental Leave Mandates: Lessons from Europe, *NBER Working Paper n° 5688*. Cambridge: NBER.